

Η «νέα διαλεκτική», η μέθοδος του *Κεφαλαίου* και το σημείο εκκίνησης της Εργασιακής Θεωρίας της Αξίας¹

1. Εισαγωγή

Το άρθρο αυτό αξιολογεί τη συνεισφορά της λεγόμενης νέας διαλεκτικής (Arthur, 1993b) στη συνεχιζόμενη συζήτηση σχετικά με την υπολανθάνουσα μέθοδο της εργασιακής θεωρίας της αξίας. Αυτή η σχετικά νέα ερμηνεία προσθέτει πολλά στην προηγούμενη βιβλιογραφία, αλλά χρειάζεται ακόμη να συστηματοποιηθεί επαρκώς και να εξεταστεί κριτικά. Η συνεισφορά της νέας διαλεκτικής είναι σημαντική, πρώτον, εξαιτίας της ακρίβειας με την οποία αντιμετωπίζει τα σύνθετα ζητήματα της δομής και της λογικής της εργασιακής θεωρίας της αξίας και, δεύτερο, λόγω της έμφασης που θέτει πάνω στη σχέση μεταξύ διαλεκτικής μεθόδου και οικονομικής ανάλυσης.

Παρόλο που οι ρίζες της νέας διαλεκτικής μπορούν να ανιχνευθούν αρκετές δεκαετίες πίσω (τουλάχιστον στην εργασία του Lukacs στην αρχή του 1920· βλέπε, για παράδειγμα, Lukacs, 1971 [1922]), μόλις στα τέλη του 1980 υπήρξε μια συνεπής προσπάθεια να παγιωθεί και να επεκταθεί αυτό το σώμα γνώσης. Το ειδοποιό χαρακτηριστικό της νέας διαλεκτικής είναι η έμφασή της πάνω στη σχέση μεταξύ Hegel και Marx. Αυτή περιλαμβάνει όχι μόνο την προσπάθεια να διαβαστούν τα έργα του Marx έχοντας υπόψη τη μέθοδο του Hegel, αλλά επίσης την έρευνα για μια μαρξική ανάγνωση του Hegel. Αυτό δεν σημαίνει ότι η κριτική του Marx στον ιδεαλισμό του Hegel παραγνωρίζεται (παρόλο που ο ίδιος ο Marx ποτέ δεν την ανέπτυξε πλήρως), ούτε ότι υπάρχει μια προσπάθεια να παραχθεί μια σύνθεση της διαλεκτικής του Hegel με αυτή του Marx. Αντίθετα, η νέα διαλεκτική δίνει έμφαση στην ανάγκη να επανερμηνευθεί η εργασία του Hegel με μαρξικά μάτια· σε αυτή την βάση, αναζητούνται νέες διαγνώσεις σχετικά με τη δομή της ίδιας της εργασίας του Marx, ιδιαίτερα του *Κεφαλαίου*.

Το πρώιμο στάδιο επεξεργασίας της νέας διαλεκτικής κάνει δύσκολο να επισημανθούν τα κύρια στοιχεία αυτής της γραμμής σκέψης, να διαφοροποιηθεί από προηγούμενες αναλύσεις και να καθοριστεί το σώμα εργασίας στο οποίο ανήκει. Παρ' όλα αυτά, στο κείμενο που ακολουθεί προτείνεται μια ερμηνεία της νέας διαλεκτικής. Αυτό είναι χρήσιμο όχι μό-

¹ O Alfredo Saad-Fihlo είναι λέκτορας στη Σχολή Επιχειρηματικών και Οικονομικών Σπουδών του Πανεπιστημίου του Leeds

νον εξαιτίας της προσεκτικής παρουσίας της περίπτωσης της νέας διαλεκτικής, αλλά επίσης γιατί επιτρέπει να έρθουν στο φώς τα βασικά προβλήματα μέσα στην άποψη αυτή. Κάνοντας αυτό, αναφέρομαι καθοριστικά στις εργασίες των Fred Moesley, Patrick Murray, Ali Shamsavari και Tony Smith (παρόλο που τα γραπτά τους δεν είναι αναγκαία ομογενή από κάθε άποψη), και υποστασιοποιώ τους ισχυρισμούς τους καταφεύγοντας σε προγενέστερα γραπτά των Karel Kosik, E.V.Ilyenkov, Jindrich Zeleny και άλλων.

Το άρθρο αυτό έχει τρία μέρη. Το πρώτο, συζητά την περίπτωση κατανόησης της εργασιακής θεωρίας της αξίας ως μιας συστηματικής διαλεκτικής θεωρίας που στοχεύει στην ανοικοδόμηση στη σκέψη των ουσιακών κατηγοριών του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Αυτό είναι ένας από τους βασικούς ισχυρισμούς της νέας διαλεκτικής και οι συνεπαγωγές του θα εξεταστούν λεπτομερώς. Το δεύτερο αναλύει ένα ειδικό θέμα, το σημείο εκκίνησης του *Κεφαλαίου*. Ο λόγος για τον οποίο ο Μαρξ επέλεξε το εμπόρευμα ως το σημείο εκκίνησης του βιβλίου του και η κατάσταση του εμπορεύματος σ' αυτό το στάδιο της ανάλυσης, είναι ερωτήματα που έχουν συζητηθεί επί δεκαετίες. Το τμήμα αυτό παρουσιάζει την οπτική γωνία της νέας διαλεκτικής και φωτίζει τα ζητήματα αυτά. Το τρίτο τμήμα συνοψίζει τους ισχυρισμούς της νέας διαλεκτικής και αξιολογεί κριτικά τη συνεκτικότητα και την πειστικότητά τους.

1. Η εργασιακή θεωρία της αξίας ως συστηματική διαλεκτική θεωρία

Οι ερμηνείες που έχουν δοθεί στη μέθοδο ανάλυσης η οποία είναι κατάλληλη για την εργασιακή θεωρία της αξίας παρουσιάζουν σημαντικές διαφορές. Επί δεκαετίες ήταν δημοφιλείς οι παραδοσιακές απόψεις, όπως η λογική-ιστορική προσέγγιση του Ένγκελς (Engels, 1981β [1895]· για μια κριτική θεώρηση, βλ. Shamsavari, 1991). Ο δομισμός του Αλτουσέρ, επίσης, άσκησε σημαντική επίδραση, ιδίως από τα τέλη της δεκαετίας του '60 μέχρι τα μέσα του '70 (Althusser, 1969 [1965α], 1970 [1965β]· βλ., ωστόσο, Hunt, 1984 και van Parijs, 1979), ενώ ο λεγόμενος αναλυτικός μαρξισμός είναι σήμερα της μόδας στις Ηνωμένες Πολιτείες και σε άλλες χώρες (Roemer, 1986· οι ισχυρισμοί του αναλυτικού μαρξισμού αντικρούονται από τον Lebowitz, 1994α και τον Smith, 1993α). Οι διχογνωμίες που πυροδοτήθηκαν από τις διαφορετικές οπτικές της μεθόδου του Μαρξ έχουν παίξει σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη της εργασιακής θεωρίας της αξίας και υπάρχουν λόγοι να πιστεύουμε ότι οι διχογνωμίες αυτές θα συνεχιστούν με την ίδια ένταση και στο μέλλον.

Εντούτοις, είναι αμφίβολο το αν αυτές οι συζητήσεις θα έφταναν τόσο μακριά και θα αποκτούσαν τόσο δεσπόζουσα θέση, αν ο Μαρξ ήταν λιγότερο κρυπτογραφικός στα κείμενά του (ιδίως στο *Κεφάλαιο*) ως προς την ίδια του τη μέθοδο. Στον επίλογό του στη δεύτερη έκδοση του *Κεφαλαίου*, για παράδειγμα, ο Μαρξ επισημαίνει ότι «η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε στο *Κεφάλαιο* κατανοήθηκε λίγο» (Κ², σ. 99). Αυτό το συμπέρασμα επιβεβαιώνεται από τις πλατιά αποκλίνουσες γνώμες των μεταφραστών και των κριτικών αυτού του βιβλίου. Δυστυχώς, ο Μαρξ αποφεύγει να δώσει μια πιο λεπτομερή ανάλυση του θέματος και οι σύγχρονοι αναγνώστες παραμένουν αβέβαιοι ως προς την άποψη του Μαρξ για την ίδια του τη μέθοδο.

Αυτή η λακωνικότητα μπορεί να εξηγηθεί με τουλάχιστον δυο (μη αμοιβαία αποκλειόμενους) τρόπους. Σύμφωνα με τον Arthur (1993α, σσ. 63-64), οφείλεται στην έλλειψη καθαρότητας του ίδιου του Μαρξ, ιδίως όσον αφορά τη δική του σχέση με τον Χέγκελ. Κατά τον Smith (1993β, σ. 47), σκόπιμα ο Μαρξ δεν έδωσε έμφαση στη μέθοδο του *Κεφαλαίου* ώστε να καταστήσει το βιβλίο πιο κατανοητό για τους αναγνώστες του που προέρχονταν από την εργατική τάξη. Άρα η εικασία του Smith επισημαίνει ότι η ένταση ανάμεσα στη συνθετότητα του περιεχομένου του βιβλίου και στην επιθυμία του Μαρξ να βρει μια ελκυστική μορφή έκθεσης των ιδεών του τον έκανε να παραμελήσει τη ρητή θεώρηση των μεθοδολογικών ζητημάτων και πιθανόν τον ώθησε να συμπεριλάβει περισσότερο ιστορικό υλικό από ό,τι θα ήταν αυστηρά απαραίτητο.

Ενώ είναι σχετικά εύκολο να δεχτούμε τη θέση του Smith, ιδίως όσον αφορά ορισμένες επιστολές του Μαρξ και τον πρόλογο στη γαλλική έκδοση του *Κεφαλαίου*³, το επιχείρημα του Arthur απαιτεί πιο προσεκτική εξέταση. Είναι αλήθεια ότι ο Μαρξ ήταν ασαφής γύρω από σημαντικά μεθοδολογικά ζητήματα που επηρέασαν το δικό του έργο, ιδίως τη σχέση της δικής του μεθόδου με τη μέθοδο του Χέγκελ και η ασάφεια αυτή θα είχε σημαντικές συνέπειες για τις σύγχρονες ερμηνείες της εργασιακής θεωρίας της αξίας. Αυτό το ακανθώδες ζήτημα δεν μπορεί να λυθεί εδώ. Η προσέγγιση που αναπτύσσεται στο άρθρο αυτό προϋποθέτει ότι είναι δυνατό να ερμηνεύσουμε την εργασιακή θεωρία της αξίας ως συστηματική διαλεκτική θεωρία. Αυτή η οπτική γωνία τονίζει τη σχέση μεταξύ της μεθόδου του Μαρξ και της διαλεκτικής του Χέγκελ, που πρόσφατα υπήρξε αντικείμενο ανανεωμένου ενδιαφέροντος από διακριτές οπτικές γωνίες⁴.

Η προσέγγιση αυτή δεν σημαίνει ότι οι άλλες ερμηνείες της εργασιακής θεωρίας της αξίας πρέπει να απορριφθούν, ούτε ισχυρίζεται ότι κάθε όψη του *Κεφαλαίου* (ή των νεανικών έργων του Μαρξ) αποτελεί ένα αναγκαίο βήμα για τη διαλεκτική ανασυγκρότηση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής στο επίπεδο της σκέψης. Εντούτοις, διατείνεται ότι τα κύρια χαρακτηριστικά του *Κεφαλαίου* και η εσωτερική λογική του ως συνόλου μπορούν να γίνουν κατανοητά απ' αυτή την άποψη (βλ. Smith, 1993β, σ. 25).

Όταν την εκλαμβάνουμε ως συστηματική διαλεκτική θεωρία, η εργασιακή θεωρία της αξίας είναι μια θεωρία κατηγοριών. Αυτές οι κατηγορίες ανήκουν σε διακριτά αναλυτικά επίπεδα, ορισμένα απλούστερα και σχετικά αφηρημένα (αξία, εργατική δύναμη κ.λπ.) και άλλα πιο σύνθετα και συγκεκριμένα (τιμή αγοράς, γαιοπρόσοδος κ.ο.κ.)⁵. Σύμφωνα με τον Smith (1993α, σ. 115), μια θεωρία ακολουθεί μια διαλεκτική λογική όταν: (α) οι κατηγορίες που αρθρώνουν απλές και αφηρημένες κοινωνικές δομές διατάσσονται πριν από τις κατηγορίες που προσδιορίζουν πιο σύνθετες και συγκεκριμένες δομές και (β) κάθε κατηγορία ορίζει μια δομή που ενσωματώνει τις δομές που είναι παρούσες στις προηγούμενες κατηγορίες και με τη σειρά της ενσωματώνεται στις δομές που ορίζονται από μεταγενέστερες κατηγορίες. Υπό αυτή την έννοια, οι κατηγορίες είναι αρχές για την άντληση μεταγενέστερων αρχών.

Σύμφωνα με τη «νέα διαλεκτική», η επιστημονική έρευνα θα πρέπει να οργανώνεται γύρω από την οικοδόμηση οργανωμένων συστημάτων κατηγοριών, επειδή η σκέψη δεν μπορεί να συλλάβει άμεσα τους σύνθετους προσδιορισμούς του συγκεκριμένου. Το συγκεκριμένο είναι σύνθετο για δυο λόγους, πρώτον, επειδή η μορφή της εμφάνισης των φαινομένων δεν

αποκαλύπτει άμεσα την ουσία ή τις εσωτερικές σχέσεις τους⁶. Σύμφωνα με τον Χέγκελ (1991 [1830], 1993 [1812-1816]), το φαινόμενο είναι η αναγκαία μορφή εκδήλωσης της ουσίας, επειδή η ουσία δεν έχει άμεση ύπαρξη. Καθώς η ουσία μπορεί να εμφανιστεί μόνο ως φαινόμενο, η μορφή εκδήλωσής της ταυτόχρονα την αποκρύπτει. Η αντίφαση ανάμεσα στην αμεσότητα και την αντανάκλαση που είναι έμφυτη στην ουσία υπονοεί ότι η πραγματικότητα είναι κάτι παραπάνω από μια συγκέντρωση φαινομένων που γίνονται αντιληπτά διαμέσου των αισθήσεων· αντίθετα, είναι η ενότητα της ίδιας της ουσίας και των μορφών εμφάνισής της⁷.

Ωστόσο, αυτό δεν είναι η μοναδική δικαιολόγηση της παραπάνω στάσης. Ο δεύτερος λόγος της συνθετότητας του συγκεκριμένου είναι ότι τίποτα δεν υπάρχει μεμονωμένα, αλλά μόνο μέσα σ' ένα σύστημα μαζί με άλλα πράγματα. Με άλλα λόγια, το συγκεκριμένο είναι ένα σύνθετο όλον και έχει οργανική ενότητα. Παρά το γεγονός ότι αυτό το σύστημα προηγείται κάθε επιμέρους πράγματος, δεν εμφανίζεται ως τέτοιο. Ο μοναδικός τρόπος να αναγνωρίσουμε ότι κάθε πράγμα είναι ένα στοιχείο (στιγμή) ενός συγκεκριμένου συστήματος διαντιδρώντων πραγμάτων ή μια συγκεκριμένη εκδήλωση ενός συστήματος σχέσεων είναι μέσω της πορείας της επιστημονικής ανάλυσης από το αφηρημένο προς το συγκεκριμένο ή μέσω του βήμα το βήμα συνδυασμού επιμέρους ορισμών σε μια συνολική εικόνα της πραγματικότητας (βλ. Πυενκον, 1982 [1979], σ. 57 και Murray, 1993).

Για το λόγο αυτό, το έργο της επιστήμης δεν περιορίζεται στο να διαπεράσει τις εξωτερικά δοσμένες μορφές των φαινομένων για να αποκαλύψει την υποκείμενη ουσία, αλλά περιλαμβάνει και μια άλλη πλευρά: η επιστημονική ανάλυση πρέπει επίσης να δείξει γιατί τα φαινόμενα ανήκουν στην ουσία και αποτελούν μια αναγκαία όψη της. Αυτό μπορεί να γίνει μόνο μέσω της αναγνώρισης των διαμεσολαβήσεων διά των οποίων η ουσία των φαινομένων εκφράζεται μέσω της μορφής εκδήλωσής τους.

Το συγκεκριμένο και το υλικό έχει ένα επίπεδο βάθους που βρίσκεται κάτω από το επιφανειακό επίπεδο των φαινομένων. Το καθήκον της σκέψης είναι, πρώτο, να διαπεράσει τα φαινόμενα μέχρι το επίπεδο βάθους [...] και, στη συνέχεια, να προχωρήσει στις διαμεσολαβήσεις που συνδέουν το επίπεδο βάθους με τα δοσμένα φαινόμενα. Για την εκπλήρωση αυτού του καθήκοντος δεν αρκεί να επιβεβαιώσει η σκέψη την ανεξαρτησία της· πρέπει να επιβεβαιώσει την πρωταρχικότητά της έναντι των φαινομένων που δημιουργούνται από την πραγματική πορεία. Αυτό καθίσταται δυνατό μέσω μιας διαλεκτικής ανασυγκρότησης των κατηγοριών... [Επομένως,] για να συλλάβουμε την ευκρίνεια του συγκεκριμένου και του υλικού, απαιτείται η επιβεβαίωση της πρωταρχικότητας της πορείας της σκέψης πάνω στο πώς το συγκεκριμένο και το υλικό δίδονται στα φαινόμενα (Smith, 1990, σ. 37, η υπογράμμιση παραλείπεται).

Επομένως, η συγκεκριμένη κατανόηση της σχέσης μεταξύ ουσίας και φαινομένου μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω της αμφίδρομης πορείας: πρώτον, η ουσία θα πρέπει να γίνεται αντιληπτή μόνο μέσω μιας ανάλυσης που ξεκινά από το φαινόμενο. Και δεύτερο, θα πρέπει να εξηγηθεί η εσωτερική σχέση μεταξύ της μορφής του φαινομένου και της ουσίας. Ως συνέπεια, τα χαρακτηριστικά του φαινομένου εξηγούνται μέσω της υποκείμενης ουσίας και η πραγματικότητα αναγνωρίζεται ως μια σύνθετη λογική παράσταση που περιλαμβάνει την ουσία, το φαινόμενο που την αντανάκλα, καθώς και τη μορφή της αναγκαίας αλληλε-

ξάρτησής τους⁸. Σύμφωνα με τη «νέα διαλεκτική», αυτό ακριβώς επιχειρεί να κάνει ο Μαρξ στο *Κεφάλαιο*. Έχοντας αυτό το στόχο, πήρε τη διαλεκτική του Χέγκελ, την τροποποίησε και ανέπτυξε τη δική του μέθοδο για τη συστηματική ανασυγκρότηση στο επίπεδο της σκέψης των θεμελιακών κατηγοριών του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής⁹.

Η βαρύτητα αυτής της μεθόδου και η εγκυρότητα των αποτελεσμάτων της εξαρτώνται από δυο προϋποθέσεις. *Πρώτον*, οι αντιφάσεις στις απλούστερες έννοιες θα πρέπει να είναι η πηγή των πιο σύνθετων. Ωστόσο, οι μεταγενέστερες δεν θα πρέπει να απορρίπτονται τις προγενέστερες. *Δεύτερον*, κάθε έννοια ή κατηγορία θα πρέπει να εισάγεται μέσω της διαδικασίας που περιγράφηκε πιο πάνω· ιδίως, κανένα συμπέρασμα δεν θα πρέπει να συνάγεται όσον αφορά τη δομή της έρευνας, το ρόλο κάθε έννοιας σ' αυτή ή των μεταξύ τους σχέσεων, εκτός κι αν αντλείται από την πορεία της εκδίπλωσης νέων εννοιών από τις πιο αφηρημένες. Επιπλέον, η ανάλυση πρέπει να συνυπολογίζει το γεγονός ότι, εφόσον όλες οι έννοιες συνδέονται μεταξύ τους, η πράξη του «Aufhebung»¹⁰ μιας έννοιας από άλλες (ή η πράξη της αναιρέσης μιας μορφής της έννοιας από μια πιο σύνθετη) συχνά μεταβάλλει το νόημα άλλων εννοιών¹¹.

Σύμφωνα με τη «νέα διαλεκτική», η συστηματική εξέλιξη της ανάλυσης προσδιορίζει αντικειμενικά το ποιες αντιφάσεις ή έννοιες θα πρέπει να αναπτυχθούν ή να εκδιπλωθούν σε κάθε δοσμένο σημείο. Εξαιτίας αυτού του ενδογενώς δυναμικού πλαισίου, οι έννοιες που βρίσκονται σε διακριτά επίπεδα αφαίρεσης πάντα συνυπάρχουν στις διαλεκτικές ανάλυσεις. Επιπλέον, η εξέλιξη της ανασυγκρότησης του συγκεκριμένου στο επίπεδο της σκέψης εξαρτάται από την ανάπτυξη των αντιφάσεων στο εσωτερικό των εννοιών και ανάμεσα σε αλληλοσυσχετιζόμενες έννοιες. Αν δεν ακολουθηθούν αυτά τα βήματα σε κάθε στάδιο, η ανάλυση κινδυνεύει να υποπέσει σε λογικά σφάλματα που τελικά μπορεί να εμποδίσουν την ανάπτυξη και να την εκτρέψουν από την πορεία της.

Καθώς προχωρά η έρευνα, τα διαδοχικά επίπεδα αφαίρεσης γεφυρώνονται και η ανάλυση αγκαλιάζει όλο και πιο συγκεκριμένα χαρακτηριστικά της πραγματικότητας· με άλλα λόγια, βαθμιαία ανασυγκροτεί το συγκεκριμένο:

«Η μετάβαση από το αφηρημένο στο συγκεκριμένο είναι μια κίνηση για την οποία κάθε έναρξη είναι αφηρημένη και της οποίας η διαλεκτική συνίσταται στην υπέρβαση αυτού του αφηρημένου [...] Η μετάβαση από το αφηρημένο στο συγκεκριμένο [...] είναι η διαλεκτική της συγκεκριμένης ολότητας στην οποία η πραγματικότητα αναπαράγεται διανοητικά σε όλα τα επίπεδα και σε όλες τις διαστάσεις. Η πορεία της σκέψης όχι μόνο μετασχηματίζει το χαοτικό σύνολο των ιδεών σε ένα καθαρό σύνολο εννοιών, αλλά, σ' αυτή την πορεία, το ίδιο το σύνολο επίσης οριοθετείται, προσδιορίζεται και γίνεται αντιληπτό» (Kosik, 1976, σ. 15, βλ. επίσης GR, σσ. 100-102).

Μια έρευνα που ακολουθεί αυτή την προσέγγιση δεν μπορεί ποτέ να είναι ολοκληρωμένη, επειδή όλες οι έννοιες είναι ενδογενώς αντιφατικές και υπόκεινται σε περαιτέρω μετασχηματισμούς και βαθύτερο προσδιορισμό. Σύμφωνα με τη «νέα διαλεκτική», αυτό δεν είναι ένα μειονέκτημα της μεθόδου αλλά, αντίθετα, είναι ένα από τα πλεονεκτήματά της, επειδή αναγνωρίζει τον ατέρμονο χαρακτήρα των στοιχείων και των ιδιοτήτων της πραγματικότητας. Ωστόσο, θα πρέπει να υπογραμμιστεί ότι η οικοδόμηση των κατηγοριών που

συλλαμβάνουν τα ουσιαστικά χαρακτηριστικά του πραγματικού κόσμου είναι εντελώς διακριτή από την απόπειρα γεφύρωσης του χάσματος ανάμεσα στη σκέψη και την πραγματικότητα και επίσης ότι είναι παρούσα μια σφαιρική εξήγηση ορισμένων όψεων της ζωής. Κάτι τέτοιο θα μπορούσε να ήταν ένα εξ ορισμού καταδικασμένο εγχείρημα, επειδή η σκέψη είναι ανίκανη να υπερβεί την εσωτερική αυτονομία του υλικού κόσμου, ανεξάρτητα από τη συνθετικότητα της ανάλυσης:

«Η διαλεκτική της συγκεκριμένης ολότητας δεν είναι μια μέθοδος που θα μπορούσε αφέλως να προσδοκά στην εξαντλητική γνώση όλων των όψεων της πραγματικότητας και στην παρουσίαση μιας “ολικής” εικόνας της πραγματικότητας, με όλες τις ατέλειωτες όψεις και ιδιότητές της [...] Για την ακρίβεια, είναι μια θεωρία της πραγματικότητας ως συγκεκριμένης ολότητας. Αυτή είναι μια σύλληψη της πραγματικότητας, της πραγματικότητας ως συγκεκριμένου, ως συνόλου που δομείται (και έτσι δεν είναι χασοτική), που εξελίσσεται (και έτσι δεν είναι αναλλοίωτη και δοσμένη μια για πάντα) και που βρίσκεται στη διαδικασία της μορφοποίησης (και έτσι δεν είναι ετοιμοπαράδοτη στο σύνολό της, με μόνο τα μέρη της ή τη διάταξη τους να υπόκεινται σε μεταβολή)» (Kosik, 1976, σ. 19)¹².

2. Το σημείο εκκίνησης του Κεφαλαίου

Η συστηματική ανοικοδόμηση της πραγματικότητας στο επίπεδο της σκέψης απαιτεί την αναγνώριση κάποιου σημείου εκκίνησης για την ανάλυση. Αυτό είναι η μια, η πιο αφηρημένη και θεμελιώδης έννοια, που συνθέτει εντός του εαυτού της τον πλούτο των φαινομένων. Αυτά τα χαρακτηριστικά καθιστούν αυτή την έννοια μια κυτταρική μορφή, που η βαθμιαία της εκδίπλωση θα πρέπει να οδηγεί, μέσω μιας σειράς διαμεσολαβήσεων, στην ανοικοδόμηση του συγκεκριμένου. Η αναγνώριση αυτής της έννοιας είναι το σάλτο μορτάλε της μεθόδου του Μαρξ, επειδή η παράλειψη επιλογής της ορθής αφετηρίας δεν θα επιτρέψει στην ανάλυση να εξηγήσει σημαντικές όψεις της πραγματικότητας ή θα την οδηγήσει σε ασυνέπειες.

Παραπάνω είδαμε ότι μια διαλεκτική θεωρία των κατηγοριών ξεκινά κατ' ανάγκη από το πραγματικό και το συγκεκριμένο· ωστόσο, καθώς η άμεση σύλληψη του συνόλου δεν οδηγεί αυτόματα στη γνώση της εσωτερικής δομής του, η αισθητηριακή εμπειρία του συγκεκριμένου θα πρέπει να θεωρητικοποιηθεί. Επομένως, το σημείο εκκίνησης θα πρέπει να είναι κάποιο στοιχείο της πραγματικότητας, αλλά ένα πολύ συγκεκριμένο στοιχείο, που η αναγνώρισή του ήδη είναι το πρώτο αποτέλεσμα της εφαρμογής της διαλεκτικής μεθόδου (βλ. Arthur, 1992 και Smith, 1990).

Ο Μαρξ δεν μπορούσε να αρχίσει το *Κεφάλαιο* με την ανάλυση της αξίας (μολονότι αυτή είναι το μέτρο του καπιταλιστικού πλούτου), ούτε με τη λεπτομερή εξέταση της έννοιας του κεφαλαίου (αν και αυτό είναι το θέμα του βιβλίου και η πιο σημαντική σχέση παραγωγής στον καπιταλισμό), επειδή δεν μπορούμε να συλλάβουμε άμεσα αυτές τις έννοιες από τη θεώρηση της πραγματικότητας· οι έννοιες αυτές πρέπει να αναπτυχθούν στη βάση άλλων, σχετικά απλούστερων, εννοιών. Ο Μαρξ χρειάστηκε πολλά χρόνια μελέτης και αρκετές απόπειρες μέχρι να αναγνωρίσει το εμπόρευμα ως την κατάλληλη αφετηρία για το βι-

βλίο του¹³. Η επιλογή του εμπορεύματος έγινε επειδή είναι η άμεση, στοιχειακή και πραγματική μονάδα του πλούτου στον καπιταλισμό. Καθώς αυτό είναι μια προσήκουσα κυτταρική μορφή, η εκδίπλωση των αντιφάσεων στην έννοια του εμπορεύματος επιτρέπει να εισαχθούν στην ανάλυση έννοιες όπως αξία και κεφάλαιο (βλ. GR, σσ. 100-102, Marx, 1989 και Campbell, 1993).

Το γεγονός ότι εμπορεύματα υπήρχαν και σε αρκετούς προγενέστερους τρόπους παραγωγής δεν καθιστά ακατάλληλη αυτή την έννοια ως σημείο εκκίνησης για μια ανοικοδόμηση του καπιταλισμού στο επίπεδο της σκέψης. Ωστόσο, δείχνει ότι στην ανάλυση του Μαξ ο όρος αυτός έχει δυο διακριτές σημασίες: πρώτο, σημαίνει τα εμπορεύματα ως προϊόντα της εργασίας που παράγει εμπορεύματα γενικά, μια μορφή που υπάρχει επί χιλιετίες και αποτελεί μια από τις ιστορικές προϋποθέσεις της καπιταλιστικής παραγωγής. Δεύτερο, σημαίνει τα εμπορεύματα ως το προϊόν της εργασίας που εκτελείται στον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής. Η διαφορά ανάμεσα στις δυο σημασίες του όρου έγκειται στο γεγονός ότι, στους προηγούμενους τρόπους παραγωγής, η παραγωγή εμπορευμάτων δεν υφίσταται καθυπόταξη, ενώ στον καπιταλισμό αποκτά ανεξαρτησία και αναγκαιότητα¹⁴.

Η επιλογή του καπιταλιστικού εμπορεύματος ως σημείου εκκίνησης του *Κεφαλαίου* σημαίνει ότι η δεύτερη είναι η πιο σημαντική σημασία αυτής της έννοιας στα έργα του Μαξ. Καθώς το εμπόρευμα, που αποτελεί την αφετηρία, ανήκει στον τρόπο παραγωγής που πρέπει να εξηγηθεί, είναι μια νομότυπη έννοια, που εκφράζει μια συγκεκριμένη καθολική έννοια και όχι μια αφηρημένη καθολική έννοια ή μια γενική ιδέα. Η διάκριση μεταξύ συγκεκριμένων και αφηρημένων καθολικών εννοιών είναι πολύ σημαντική και πρέπει να μελετηθεί διεξοδικότερα.

Οι αφηρημένες καθολικές έννοιες προσδιορίζονται μέσω της εμπειρικής ανάλυσης: πρόκειται για τυπικές αφαιρέσεις που βασίζονται στην επιφανειακή ομοιότητα και συμπεριλαμβάνουν άμεσα όλα τα επιμέρους χαρακτηριστικά χωρίς εξαίρεση (αλλιώς δεν θα ήταν καθολικές). Με άλλα λόγια, προσδιορίζονται μέσω της εξερεύνησης των εξωτερικών σχέσεων ή μέσω αφαίρεσης από τα φαινόμενα στα οποία αναφέρονται (Gunn, 1992, σ. 23). Από τη σκοπιά της διαλεκτικής, οι αφηρημένες καθολικές έννοιες είναι χρήσιμες αλλά η επιστημονική γνώση που παρέχουν είναι περιορισμένη επειδή δεν μπορούν να εξηγήσουν τις ιδιαιτερότητες των αντικειμένων που εκπροσωπούν¹⁵.

Οι συγκεκριμένες καθολικές ιδέες προσδιορίζονται από τη συγκεκριμένη αφαίρεση ή από την αφαίρεση εντός και μέσω των φαινομένων. Οι συγκεκριμένες καθολικές έννοιες εκφράζουν την αντικειμενική ουσία του φαινομένου και έχουν γενετική σχέση με τα επιμέρους (βλ. παρακάτω). Από την άποψη της διαλεκτικής, μόνο η συγκεκριμένη αφαίρεση παρέχει αληθινή κατανόηση, επειδή η επιστήμη ασχολείται με το πραγματικό και το πραγματικό είναι σύνθετο και καθορισμένο. Καθώς η συγκεκριμένη αφαίρεση κατευθύνεται προς τις εσωτερικές σχέσεις του θέματος, επιτρέπει την αναγνώριση της κυτταρικής μορφής των επιμέρους. Η κυτταρική μορφή θα πρέπει να γίνει κατανοητή με τη διπλή έννοια της έκφρασης του ιδιαίτερου συγκεκριμένου περιεχομένου των επιμέρους ή των πιο γενικών χαρακτηριστικών τους και της έκφρασης όχι κάποιας αυθαίρετης μορφής ανάπτυξης του αντικειμένου, αλλά μόνο αυτού που αποτελεί την πραγματική βάση από την οποία αναπτύσσονται οι ιδιαίτερες μορφές:

«Μια συγκεκριμένη καθολική έννοια περιλαμβάνει η ίδια “τον πλούτο των επιμέρους” στους συγκεκριμένους ορισμούς της —κατά δυο έννοιες [...] Πρώτο, μια συγκεκριμένη καθολική έννοια εκφράζει στους ορισμούς της το ιδιαίτερο συγκεκριμένο περιεχόμενο (την εσωτερική δομή που διέπεται από νόμους) μιας ενιαίας, εντελώς ορισμένης μορφής ανάπτυξης ενός υπό μελέτη αντικειμένου. Περιλαμβάνει η ίδια “το συνολικό πλούτο” των ορισμών αυτής της μορφής, τη δομή και την ιδιαιτερότητά της. Δεύτερο, δεν εκφράζει στους ορισμούς της κάποια αυθεντικά επιλεγμένη μορφή ανάπτυξης του αντικειμένου ως συνόλου αλλά εκείνη και μόνο εκείνη τη μορφή που αποτελεί την πραγματικά καθολική βάση ή θεμέλιο πάνω στο οποίο αναπτύσσεται “ο συνολικός πλούτος” άλλων σχηματισμών» (Plyenkov, 1982 [1979], σσ. 84-85)¹⁶.

Καθώς η κατηγοριακή ανοικοδόμηση του συγκεκριμένου στηρίζεται στην ύπαρξη του αναπτυγμένου συστήματος, η λογική εκδίπλωση των εννοιών αποκαλύπτει την εσωτερική λογική ανάπτυξης του συγκεκριμένου και όχι την πραγματική διαδικασία του γίνεσθαι του συγκεκριμένου (την ιστορική του γέννηση). Αυτό δείχνει ότι ο κύριος στόχος του *Κεφαλαίου* είναι η ανοικοδόμηση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής στην πραγματική του κατάσταση (actuality) —και όχι στην ιστορική του γέννηση—, γεγονός που συμβάλλει στο να εξηγηθεί γιατί ο πρώτος τόμος του *Κεφαλαίου* αρχίζει με το (καπιταλιστικό) εμπόρευμα και όχι με την ανάλυση της πρωταρχικής συσσώρευσης ή του εμπορικού κεφαλαίου. Με άλλα λόγια:

«Μόνον η λογική ανάπτυξη των κατηγοριών που καθοδηγείται από τη σχέση στην οποία τα στοιχεία του υπό ανάλυση συγκεκριμένου stand to one another στο αναπτυγμένο αντικείμενο, στο αντικείμενο ως ανώτατο σημείο της ανάπτυξης και της ωρίμανσής του, που ανακαλύπτει το μυστήριο της γνήσιας αντικειμενικής αλληλουχίας του σχηματισμού του αντικειμένου, της εκτύπωσης της εσωτερικής δομής του [...] Η λογική ανάπτυξη των κατηγοριών στην επιστήμη έρχεται σε αντίφαση με τη χρονική αλληλουχία, ακριβώς επειδή αντιστοιχεί στη γνήσια και αντικειμενική αλληλουχία του σχηματισμού της συγκεκριμένης δομής του υπό εξέταση αντικειμένου. Εδώ έγκειται η διαλεκτική του λογικού και του ιστορικού» (Plyenkov, 1982 [1979], σσ. 218, 221).

Καθώς δεν είναι απαραίτητο τα στάδια της θεωρίας να συμπίπτουν με εκείνα της ιστορίας, ο πρώτος τόμος του *Κεφαλαίου* μπορεί να αρχίσει με την ανάλυση του εμπορεύματος, χωρίς διόλου να συνεπάγεται, για παράδειγμα, ότι η «απλή εμπορευματική παραγωγή» προηγήθηκε ιστορικά του καπιταλισμού (όπως προϋποτίθεται στον Engels, 1981β [1895]· για μια κριτική, βλ. Anderson, 1983, Shamsavari, 1991 και Weeks, 1981). Αντίθετα, η αρχή του πρώτου τόμου του *Κεφαλαίου* συνεπάγεται ότι η παραγωγή εμπορευμάτων είναι το πιο αφηρημένο χαρακτηριστικό της καπιταλιστικής παραγωγής¹⁷. Με άλλα λόγια, η αξιακή μορφή ανάλυσης στην αρχή του πρώτου τόμου του *Κεφαλαίου* υποθέτει ότι η αξία είναι ο πιο αφηρημένος προσδιορισμός του κεφαλαίου και όχι ότι η αξία είναι ο ιστορικός σπόρος του κεφαλαίου. Το γεγονός ότι η αφετηρία του *Κεφαλαίου* είναι το κεφαλαιοκρατικό εμπόρευμα ασφαλώς δεν έχει επιπτώσεις στην ύπαρξη ή στη σπουδαιότητα της εμπορευματικής παραγωγής σε άλλους τρόπους παραγωγής· πιο γενικά, υπονοεί ότι το επιχείρημα και τα συμπεράσματα του βιβλίου δεν έχουν άμεση εφαρμογή γι' άλλους τρόπους παραγωγής πέραν του καπιταλιστικού (βλ. Arthur, σ. xiii και Smith, 1993α, σ. 102).

Προκύπτει ότι, για τη «νέα διαλεκτική», ακόμα και αν εκτεταμένες παράγραφοι του

Κεφαλαίου περιέχουν ιστορική ανάλυση, η διάταξη των κατηγοριών στο βιβλίο είναι βασικά λογική και ο ρόλος της ιστορικής έρευνας έχει δευτερεύουσα σημασία. Πάνω σ' αυτό το ζήτημα, η «νέα διαλεκτική» ακολουθεί τη γνώμη που εκφράζεται στα *Grundrisse* (σ. 107): «Θα ήταν [...] ανέφικτο και λανθασμένο να αφήσουμε τις οικονομικές κατηγορίες να ακολουθούν η μια την άλλη στην ίδια αλληλουχία με εκείνη στην οποία ήταν ιστορικά κρίσιμες. Η αλληλουχία τους μάλλον προσδιορίζεται από τη σχέση της μιας με την άλλη στη σύγχρονη αστική κοινωνία, πράγμα που είναι ακριβώς το αντίθετο από εκείνο που φαίνεται να αποτελεί τη φυσική τάξη ή που αντιστοιχεί στην ιστορική ανάπτυξη»¹⁸.

Επομένως, το εμπόρευμα με το οποίο αρχίζει το *Κεφάλαιο* είναι ένα καπιταλιστικό (και όχι ιστορικά γενικό) προϊόν και μια συγκεκριμένη καθολική ιδέα (και όχι μια αφηρημένη καθολική ή γενική ιδέα). Με άλλα λόγια, το σημείο εκκίνησης του *Κεφαλαίου* είναι το συγκεκριμένο, αλλά το συγκεκριμένο ως κατηγορία που ενοποιεί όλες τις ιδιαίτερες μορφές τις οποίες μπορεί να λάβει στην πραγματικότητα. Για το λόγο αυτό, το εμπόρευμα ως σημείο εκκίνησης του *Κεφαλαίου* δεν είναι ένα ορισμένο εμπόρευμα, αλλά η πολλαπλότητα των εμπορευμάτων που παράγονται και ανταλλάσσονται στον καπιταλισμό.

Ωστόσο, αυτό θέτει ένα άλλο πρόβλημα: αν το *Κεφάλαιο* ξεκινά από το καπιταλιστικό εμπόρευμα και αν ο πιο σημαντικός στόχος του βιβλίου είναι η ανοικοδόμηση του καπιταλισμού στο επίπεδο της σκέψης, πώς μπορούμε να διακρίνουμε τη μέθοδο του Μαρξ από του Χέγκελ, όπου η τελευταία κατηγορία υποτίθεται ότι καθιστά έγκυρη την επιλογή της πρώτης και, δοσμένης της πρώτης κατηγορίας, έπεται λογικά η επόμενη;

Για τη «νέα διαλεκτική», η διαφορά έγκειται στα κριτήρια επαλήθευσης των θεωριών τους. Το σύστημα του Χέγκελ είναι ιδεαλιστικό επειδή δεν μπορεί να επαληθευτεί έξω από τη σφαίρα των ιδεών, ενώ τα αποτελέσματα της έρευνας του Μαρξ επαληθεύονται μέσω της υλικής πράξης. Επομένως, η επάρκεια του (καπιταλιστικού) εμπορεύματος ως αφηρησίας του *Κεφαλαίου* δεν παρέχεται μόνο από τη δύναμη της εργασιακής θεωρίας της αξίας να ανακατασκευάσει τη δυναμική του καπιταλισμού στη βάση του, αλλά και από τη δυνατότητά της να εντοπίσει τις θεμελιακές σχέσεις αυτού του συστήματος, καθώς και τα όρια της ικανότητας του καπιταλισμού να εξυπηρετεί την οικονομική και την κοινωνική αλλαγή¹⁹.

Αφού γίνει η επαρκής σύλληψη της έννοιας του εμπορεύματος, η εργασιακή θεωρία της αξίας τη χρησιμοποιεί για να οικοδομήσει την έννοια του κεφαλαίου και πολλές άλλες. Η οικοδόμηση αυτών των εννοιών είναι κατ' ανάγκη μια βαθμιαία διαδικασία, με αρκετές διαμεσολαβήσεις (για παράδειγμα, πριν αναπτύξει την έννοια του κεφαλαίου, ο Μαρξ μιλά για την αξία, την αφηρημένη εργασία, το χρήμα και την υπεραξία). Ο Μαρξ υποστήριξε ότι δεν μπορούσε να γίνει αλλιώς:

«Για να αναπτύξουμε την έννοια του κεφαλαίου είναι απαραίτητο να αρχίσουμε όχι με την εργασία αλλά με την αξία και, επακριβέστερα, με την ανταλλακτική αξία σε μια ήδη αναπτυγμένη κίνηση της κυκλοφορίας. Είναι εξίσου αδύνατο να κάνουμε τη μετάβαση άμεσα από την εργασία στο κεφάλαιο όπως είναι το να μεταβούμε από τις διαφορετικές ανθρώπινες φυλές κατευθείαν στον τραπεζίτη ή από τη φύση στην ατμομηχανή» (*GR*, σ. 259).

Επομένως, η «νέα διαλεκτική» υποστηρίζει ότι ορθά το σημείο εκκίνησης της έρευνας αναγνωρίζεται από την ανάλυση του συγκεκριμένου και ότι είναι δυνατό να ανοικοδομη-

σοιμε το αρχικό συγκεκριμένο μέσω μιας αυστηρής επιστημονικής διαδικασίας, βασισμένης στη βαθμιαία εκδίπλωση νέων εννοιών από τις αντιφάσεις σε άλλες, σχετικά λιγότερο αναπτυγμένες. Αν τηρηθεί σταθερά αυτή η διαδικασία, τελικά θα είναι δυνατό να πετύχουμε μια πλούσια, σύνθετη και δυναμική (αλλά ποτέ ολοκληρωμένη) αναπαράσταση του συγκεκριμένου στο επίπεδο της σκέψης.

Συμπερασματικά σχόλια

Στο άρθρο αυτό επιχειρήθηκε μια συστηματική παρουσίαση των αρχών της «νέας διαλεκτικής». Αυτή η προσέγγιση στη μέθοδο του Μαρξ συλλαμβάνει την εργασιακή θεωρία της αξίας ως συστηματική θεωρία, με κύριο στόχο την ανοικοδόμηση στο επίπεδο της σκέψης των θεμελιικών κατηγοριών του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Αυτή η ανοικοδόμηση θα πρέπει να επιτευχθεί μέσω της εφαρμογής των κανόνων της διαλεκτικής λογικής. Θα πρέπει να ξεκινήσει από την αναγνώριση της κυτταρικής μορφής του συγκεκριμένου που πρέπει να ανοικοδομηθεί, πράγμα που επιτυγχάνεται μέσω της συγκεκριμένης αφαίρεσης. Οι αντιφάσεις στην κυτταρική μορφή (στη συγκεκριμένη περίπτωση, του εμπορεύματος) οδηγούν στον προσδιορισμό των σχετικά απλών και αφηρημένων εννοιών (αξία χρήσης, ανταλλακτική αξία, χρήμα κ.λπ.). Η βαθμιαία εκδίπλωσή τους αποκαλύπτει άλλες έννοιες, πιο σύνθετες και συγκεκριμένες (κεφάλαιο, ποσοστό κέρδους, τιμή αγοράς κ.ο.κ.). Καθώς αυτή η διαδικασία συνεχίζεται, αναπτύσσεται στο επίπεδο της διάνοιας μια συστηματική και συνεπής ανοικοδόμηση του πραγματικού.

Εξαιτίας της μεθόδου που χρησιμοποιήθηκε, η σημασία των εννοιών, το επίπεδο της αφαίρεσης της έρευνας και η σύνδεση μεταξύ διαφορετικών εννοιών προσδιορίζονται αντικειμενικά. Επομένως, καμιά έννοια δεν μπορεί να εισαχθεί λογικά στην ανάλυση παρεκτός μέσω της ανάπτυξης των αντιφάσεων σε πιο αφηρημένες και καμιά έννοια ή υπόθεση δεν μπορεί αυθαίρετα να εισαχθεί από τα έξω ούτε να επιβληθεί από τον αναλυτή.

Η «νέα διαλεκτική» υποστηρίζει ότι η αυστηρή εφαρμογή αυτής της μεθόδου θα πρέπει να αποκαλύψει τους δεσμούς μεταξύ ουσίας και φαινομένου και, ως εκ τούτου, να εξηγήσει τις (απατηλές) μορφές της εμφάνισης των φαινομένων. Η ικανότητα ανοικοδόμησης μιας σύνθετης πραγματικότητας από την ανάπτυξη των αντιφάσεων στην κυτταρική μορφή της, μέσω αυτής της διαδικασίας, προσδίδει επιστημονικό χαρακτήρα στην έρευνα και την προφυλάσσει από αυθαιρεσίες. Όταν εφαρμόζεται στο πλαίσιο της εργασιακής θεωρίας της αξίας, η μέθοδος αυτή θα πρέπει να οδηγεί στην αναγνώριση των κύριων χαρακτηριστικών του καπιταλισμού, στις πηγές της δυναμικής του και στα υπέρτατα όρια αυτού του συστήματος.

Αυτή η προσέγγιση είναι κομψή και γοητευτική και ο Μαρξ χρησιμοποιεί σε μεγάλη έκταση μια παρόμοια διαδικασία. Επομένως, η «νέα διαλεκτική» έχει πολλά να προσθέσει στις προγενέστερες αναλύσεις της δομής και του περιεχομένου του έργου του Μαρξ. Εντούτοις, οι αναλυτικές αρχές που ασπάζεται η «νέα διαλεκτική» σκιάζονται από δυο θεμελιώδεις δυσκολίες, που ούτε έχουν διευκρινιστεί στο παρελθόν, ούτε έχουν ικανοποιητικά επισημανθεί από τους θιασώτες της.

Οι δυσκολίες είναι οι ακόλουθες: Πρώτον, η «νέα διαλεκτική» έχει ανάγκη να αποδείξει ότι η εκδίπλωση δυο διακριτών εννοιών, που χρησιμοποιούνται ως εναλλακτικές αφετηρίες, αναγκαστικά οδηγεί σε ουσιαστικά διαφορετικές εκβάσεις, από τις οποίες η μια τουλάχιστον είναι αναλυτικά απαράδεκτη. Στο πλαίσιο του *Κεφαλαίου*, αυτό το ερώτημα υπονοεί ότι, αν η εκδίπλωση κάποιας άλλης έννοιας επίσης οδηγούσε στην ανοικοδόμηση της καπιταλιστικής οικονομίας στο επίπεδο της σκέψης, τότε δεν θα υπήρχε επιτακτικός λόγος για την επιλογή του εμπορεύματος ως σημείου εκκίνησης σ' αυτό το βιβλίο. Τούτο είναι ένα σοβαρό πρόβλημα που αφορά την αιτιολόγηση της επιλογής του εμπορεύματος (και όχι κάποιας άλλης έννοιας) ως αφετηρίας του *Κεφαλαίου*.

Το δεύτερο πρόβλημα είναι ακόμα πιο σημαντικό και οι επιπτώσεις του είναι δυνάμει μεγαλύτερης κλίμακας. Η «νέα διαλεκτική» έχει επίσης ανάγκη να αποδείξει ότι η επιλογή της ορθής αφετηρίας και η εφαρμογή της διαλεκτικής μεθόδου είναι επαρκείς για την ανοικοδόμηση του συγκεκριμένου. Αυτό έχει να κάνει με την εσωτερική συνέπεια αυτής της προσέγγισης. Αυτή η δυσκολία μπορεί επίσης να εκφραστεί και ως ακολούθως. Αν η εκδίπλωση μιας σχετικά αφηρημένης έννοιας δεν οδηγεί στην εισαγωγή των σχετικά πιο συγκεκριμένων εννοιών που είναι απαραίτητες για την περαιτέρω πρόοδο της ανάλυσης ή αν η έρευνα χρειάζεται την περιοδική ενσωμάτωση κοινωνικών και ιστορικών στοιχείων τα οποία δεν μπορούν να αντληθούν μέσα από την ανάλυση, τότε ορισμένοι κεντρικοί ισχυρισμοί της «νέας διαλεκτικής» θα πρέπει να εξασθενούν σημαντικά.

Τα δυο προβλήματα που τέθηκαν πιο πάνω ανήκουν στις χειρωνακικές μελέτες και δεν μπορούμε να τα διαπραγματευτούμε διεξοδικά εδώ. Ωστόσο, είναι αμφίβολο το αν η «νέα διαλεκτική» μπορεί να περάσει το τεστ της συνέπειας αλώβητη. Επειδή, όπως έδειξε η συζήτηση στη δεκαετία του 1970 για την καταγωγή του κράτους (βλ. Clarke, 1991, Holloway, 1994 και Lebowitz, 1994α), είναι πολύ δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να συλλάβουμε την έννοια του καπιταλιστικού κράτους μέσα σ' ένα αυστηρά λογικό πλαίσιο που θα έχει ως αφετηρία τις αντιφάσεις στο εμπόρευμα (για να αποφευχθούν τουλάχιστον οι κατηγορίες του φοντακιοναλισμού και/ή του αναγωγισμού). Με την ίδια λογική είναι δύσκολο να αναγάγουμε τη σύγχρονη κυριαρχία του μη μετατρέψιμου χάρτινου χρήματος άμεσα από τις αξιακές μορφές στο *Κεφάλαιο*, το οποίο χρησιμοποιεί ο Μαρξ για να αντλήσει την έννοια του χρήματος ή για να κατανοήσουμε τα (μεταβαλλόμενα) όρια της κρατικής παρέμβασης στην οικονομία αποκλειστικά μέσω της ανάλυσης της λογικής του κεφαλαίου.

Με πιο γενικούς όρους, η ιδέα ότι ο πλούτος του συγκεκριμένου περιλαμβάνεται στο εμπόρευμα και μπορεί να αποκαλυφθεί διαμέσου της διαλεκτικής και μόνο, έχει μια χροιά ιδεαλισμού, επειδή προϋποθέτει ότι ο καπιταλισμός μπορεί να ανοικοδομηθεί στο επίπεδο της σκέψης αποκλειστικά μέσα από μια αφηρημένη ανάλυση, ανεξάρτητα από το ιστορικό πλαίσιο. (Ακόμα κι αν η «νέα διαλεκτική» δείχνει ότι ίσως σε κάποιο στάδιο απαιτηθεί η ιστορική έρευνα, ο ρόλος της ελάχιστα ξεπερνά τη συμπλήρωση της προκαθορισμένης δομής του συστήματος.) Κάτι τέτοιο δεν αφήνει πολλά περιθώρια στις ταξικές σχέσεις ή την ταξική σύγκρουση να επηρεάσουν το σχήμα και την εξέλιξη του συστήματος και θέτει το ερώτημα του πώς μπορεί να πραγματοποιηθεί η υπέρβαση του καπιταλισμού —που σφαλώς αποτελούσε κορυφαίο θέμα για τον Μαρξ (βλ. Bonfeld, 1992, Fracchia και Ryan, 1992 και Holloway, 1992).

Αυτό φαίνεται να απέχει από την ίδια την προοπτική του Μαρξ, η οποία υποθέτει ότι η πραγματικότητα δεν μπορεί να αναχθεί σε έννοιες. Η εννοιακή παρουσίαση που υιοθετεί ο Μαρξ στο *Κεφάλαιο* ασφαλώς είναι απαραίτητη όσον αφορά τη μέθοδο και τους σκοπούς του, αλλά δεν μπορεί να υποστηριχθεί ότι είναι επαρκής. Και τούτο επειδή ένα από τα πιο σημαντικά σημεία του *Κεφαλαίου* είναι ότι το συγκεκριμένο έχει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του, είναι ιστορικά προσδιορισμένο και βρίσκεται σε αέναη κίνηση επειδή υπόκειται σε παρέμβαση, και επομένως μορφοποιείται, από συγκρουόμενες κοινωνικές δυνάμεις. Αυτό μεταβάλλει διαρκώς το αρχικό συγκεκριμένο και απαιτεί αντίστοιχες αλλαγές στην ανάλυση. Η ανάγκη γι' αυτές τις αλλαγές και η φύση τους δεν μπορούν να γίνουν αντιληπτές αποκλειστικά μέσω των διαδικασιών της σκέψης, αλλά μόνο μέσα από τη συγκεκριμένη ανάλυση της (μεταβαλλόμενης) πραγματικότητας. Επομένως, αν δεν αναγνωριστούν τα όρια της χρήσης της διαλεκτικής κι αν δεν γίνει αποδεκτή η ιστορική ανάλυση ως ενδογενές μέρος της μεθόδου έρευνας του Μαρξ και της μαρξιστικής μεθόδου έκθεσης, η χρήση της διαλεκτικής λογικής στην ανοικοδόμηση του καπιταλισμού στο επίπεδο της σκέψης κινδυνεύει να εκφυλιστεί σε ιδεαλιστική εικολογία.

Αυτή ακριβώς η (υπονοούμενη) αναγνώριση των παραπάνω ορίων οδηγεί τον Μαρξ να ενσωματώνει περιοδικά ποσότητες κοινωνικού και ιστορικού υλικού στην ανάλυσή του, που ο ρόλος τους δεν μπορεί να θεωρηθεί βοηθητικός. Η ενσωμάτωση αυτών των στοιχείων δεν υπονοεί καμιά παραχώρηση στη «χυδαία» εμπειρικιστική ανάλυση αλλά μάλλον φανερώνει την παραδοχή του γεγονότος ότι η πραγματικότητα δεν μπορεί να αναχθεί σε έννοιες. Η παραμέληση αυτής της σημαντικής πλευράς της μεθόδου του Μαρξ δείχνει ότι οι αρχές της «νέας διαλεκτικής» δεν μπορούν να εξηγήσουν όλα τα σημαντικά χαρακτηριστικά του *Κεφαλαίου* όπως ισχυρίζονται οι θιασώτες της.

Συνοψίζοντας, αυτό που δεν καταφέρνει να εκτιμήσει η «νέα διαλεκτική» είναι ότι η απαίτηση πως οι σύνθετες έννοιες θα πρέπει να ανάγονται από τις αντιφάσεις στις απλούστερες έννοιες δεν αποτελεί το πιο σημαντικό χαρακτηριστικό στη μέθοδο του Μαρξ. Μάλλον αυτό που κυρίως μετρά είναι το γιατί, πώς και πότε οι νέες έννοιες και το νέο υλικό θα πρέπει να ενσωματώνονται στην ανάλυση, ώστε να καθίσταται πλουσιότερη, πυκνότερη και πιο ικανή να ανοικοδομεί το συγκεκριμένο. Κατά τη γνώμη μου, αυτό το σύνθετο ζήτημα θα πρέπει να βρίσκεται στον πυρήνα των μελλοντικών ερευνών όσον αφορά τη φύση της μεθόδου του Μαρξ, τόσο στο *Κεφάλαιο* όσο και αλλού. Έτσι, παρά την αξιολογή συμβολή της «νέας διαλεκτικής» στην κατανόηση της μεθόδου του Μαρξ και του περιεχομένου των έργων του, αυτή η προοπτική φαίνεται ανεπαρκής να συλλάβει τόσο τον πλούτο του συγκεκριμένου όσο και τον πλούτο της ανάλυσης στο *Κεφάλαιο*.

Βιβλιογραφία

- Althusser Louis, (1969 [1965α]), *For Marx*, London, New Left Books.
- Althusser Louis, (1970 [1965β]), *Reading Capital*, London, New Left Books.
- Anderson Kevin, (1983), «The “Unknown” Marx’s “Capital”, Volume I: The French Edition of 1972-75, 100 Years Later», *History of Political Economy*, 15 (4), pp. 71-80.

- Arthur Chris, (1992), *Marx's Capital: A Student Edition*, London, Lawrence & Wishart.
- Arthur Chris, (1993α), «Hegel's "Logic" and Marx's "Capital"», *Moseley* (1993).
- Arthur Chris, (1993β), Κριτική του «Dialectics and Social Theory: The Logic of Capital», *Ali Shamsavari. Capital & Class*, 50 (2), pp. 175-180.
- Banaju Jairus, (1979), «From the Commodity to Capital: Hegel's Dialectic in Marx's "Capital"», *Elson* (1979a).
- Bonefeld Werner, (1992), «Social Constitution and the Form of the Capitalist State», *Bonefeld, Gunn & Psychopedis* (1992), τ. 1.
- Bonefeld Werner, Gunn Richard και Psychopedis, Kosmas (επιμ.) (1992), *Open Marxism*, τ. 2. London, Pluto Press.
- Brunhoff Suzanne de (1973), *La Politique monétaire: Un essai d'interpretation marxiste*, Paris, Presses Universitaires de France.
- Campbell Martha (1993), «Marx's Concept of Economic Relations and the Method of "Capital"», *Moseley* (1993).
- Carver Terell (1980), «Marx's 1857 Introduction», *Economy and Society*, 9 (2), pp. 197-203.
- Clarke Simon (επιμ.), (1991), *The State Debate*, London, Macmillan.
- Colletti Lucio, (1973 [1969]), *Marxism and Hegel*, London, NLB.
- Echeverria Rafael, (1978), «A Critique of Marx's 1857 Introduction», *Economy & Society*, 7 (4), Νοέμβριος, pp. 333-366.
- Elson Diane (επιμ.) (1979₁), *Value: The Representation of Labour in Capitalism*, London, CSE Books.
- Elson Diane, (1979b), «The Value Theory of Value», *Elson* (1979α).
- Engels Friedrich, (1981α [1894]), *Preface of «Capital»* Volume 3, Harmondsworth, Penguin.
- Engels Friedrich, (1981β [1895]), Supplement to *Volume 3 of «Capital»*, Harmondsworth, Penguin.
- Fracchia Joseph & Ryan Cheyney, (1992), «Historical-Materialist Science, Crisis and Commitment», *Bonefeld, Gunn & Psychopedis* (1992), τ. 2.
- Groll Ze'ev B. & Orzech Shalom, (1989), «Stages in the Development of a Marxian Concept: the Composition of Capital», *History of Political Economy*, 21 (1), pp. 57-76.
- Cunn Richard (1992), «Against Historical Materialism: Marxism as a First-Order Discourse», *Bonefeld, Gunn & Phychopedis*, τ. 2, 1992.
- Hegel G.W.F., (1991[1830]), *The Encyclopedia Logic*, Indianapolis, Hackett Publishing, Inc.
- Hegel G.W.F., (1993 [1812-1816]), *The Science Logic*, New York, Allen & Unwin.
- Holloway John, (1992), «Crisis, Fetichism and Class Composition», *Bonefeld, Gunn & Phychopedis* (επιμ.) *Open Marxism*, τ. 2. London, Pluto Press.
- Holloway John, (1994), «Global Capital and the National State», *Capital & Class*, 52, (1), pp. 90-97.
- Hunt E.K., (1984), «Was Marx an Utopian Socialist?», *Science & Society*, 48 (1), pp. 90-97.
- Ilyenkov E.V., (1982 [1979]), *The Dialectics of the Abstract and the Concrete in Marx's «Capital»*, Μόσχα, Progress Publishers. Kay Geoffrey (1979), « Why Labour is the Starting Point of Capital», *Elson* (1979α).
- Kosik Karel, (1976), *Dialectics of the Concrete: A Study on Problems of Man and World*, Dordrecht, D. Reidel Publishing Co.
- Lebowitz Michael A., (1994α), *Analytical Marxism and the Marxian Theory of Crisis*. Αδημοσίευτο χειρόγραφο.
- Lebowitz Michael A., (1994β), *The Theory of the Capitalist State*. Αδημοσίευτο χειρόγραφο.
- Lenin Vladimir I. (1972 [1922]), «Conspectus of Hegel's Book "The Science of Logic"», *Collected Works*, τ. 38, London, Lawrence & Wishart.
- Lukacs George, (1971 [1929]), *History and Class Consciousness*, London, Merlin Press.
- Marx Karl, (1969 [1959], 1972 [1962]), *Theories of Surplus Value*, τ. 2, 3, London, Lawrence & Wishart.
- Marx Karl, (1981α [1953]), *Grundrisse*, Harmondsworth, Penguin.
- Marx Karl, (1976 [1867], 1981α [1894]), *Capital*, τ. 1, 3, Harmondsworth, Penguin.
- Marx Karl, (1989 [1930]), Marginal Notes on Adolph Wagner's «Lehrbuch der Politischen Ökonomie», *Collected Works*, τ. 24, σσ. 531-559, London, Lawrence & Wishart.
- Moseley Fred (επιμ.) (1993), *Marx's Method in «Capital», A Reexamination*, Atlantic Highlands, N.J.: Humanities Press.
- Murray Patrick, (1988), *Marx's Theory of Scientific Knowledge*, Atlantic Highlands, N.J. Humanities Press.

- Murray Patrick, (1993), «The Necessity of Money: How Hegel Helped Marx Surpass Ricardo's Theory of Value», Moseley (1993).
- Parijs Philippe van (1979), «From Contradiction to Catastrophe», *New Left Review*, 115, May-June, pp. 87-96.
- Pilling Geoffrey (1980), *Marx's «Capital»: Philosophy and Political Economy*, London, Routledge and Kegan Paul.
- Roemer John E., (1986), *Analytical Marxism*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Rosdolsky Roman (1977 [1968]), *The Making of Marx's Capital*, London, Pluto Press.
- Saad Filho Alfredo (1993), «Labour, Money and "Labour-Money": a Review of Marx's Critique of John Gray's Monetary Analysis», *History of Political Economy*, 25 (1), σσ. 65-84.
- Sanchez Vasquez Adolfo (1977 [1966]), *Filosofia da Praxis*, Rio de Janeiro, Paz e Terra.
- Shamsavari Ali (1991), *Dialectic and Social Theory: The Logic of «Capital»*, Braunton, Merlin Books.
- Smith Tony (1990), *The Logic of Marx's «Capital»: Reply to Hegelian Criticisms*, Albany, State of New York Press.
- Smith Tony (1993α), *Dialectical Social Theory and its Critics*, Albany, State of New York Press.
- Smith Tony (1993β), «Marx's "Capital" and Hegelian Dialectical Logic», *Moseley* (1993).
- Weeks John (1981), *Capital and Exploitation*, Princeton, Princeton University Press.
- Zeleny Jindrich (1980 [1972]), *The Logic of Marx*, Oxford, Basil Blackwell.

Σημειώσεις

1. Ευχαριστώ θερμά τους Chris Arthur, Ben Fine, Costas Lapavistas, Fres Moseley, Kathy O'Donnel, Alejandro Ramos Martinez και Ali Shamsavari για τα χρήσιμα σχόλιά τους σε προηγούμενες εκδοχές αυτού του κειμένου. Όλοι αυτοί δεν συμφωνούν κατ' ανάγκη με τις γνώμες που εκφράζονται εδώ και ασφαλώς δεν φέρουν καμιά ευθύνη για τυχόν λάθη ή παραλείψεις.

2. Συντομογραφίες που χρησιμοποιήθηκαν σ' αυτό το άρθρο: $K=$ Το Κεφάλαιο, $\Theta Y=$ Θεωρίες για την υπεραξία και $GR=$ Grundrisse. Όλα τα πλάγια στα αποσπάσματα είναι των συγγραφέων, εκτός αν δηλώνεται διαφορετικά.

3. Σε ένα γράμμα του στον Ένγκελς στις 8 Δεκεμβρίου 1861, ο Μαξ λέει ότι το καινούργιο του βιβλίο (Το Κεφάλαιο) «θα είναι, εντούτοις, πολύ λιγότερο δημοφιλές και η μέθοδός του θα είναι πολύ πιο κρυμμένη από ό,τι στο πρώτο μέρος [τη Συμβολή]» (αναφέρεται στον Murray, 1988, σ. 109). Στον Πρόλογο στη γαλλική έκδοση του πρώτου τόμου του Κεφαλαίου, ο Μαξ εγκρίνει την έκδοση του βιβλίου του σε συνέχειες, καθώς στην περίπτωση αυτή «το βιβλίο θα είναι πιο προσυτοι στην εργατική τάξη, μια θεώρηση που για μένα βαρύνει περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη» (Κ1, σ. 104).

4. Η σύνδεση Χέγκελ και Μαξ θεωρήθηκε πολύ σημαντική από τον Λένιν (1972 [1929]), σύμφωνα με τον οποίο, όπως είναι γνωστό, «είναι παντελώς αδύνατο να κατανοήσουμε το Κεφάλαιο του Μαξ, και ιδίως το πρώτο του κεφάλαιο, χωρίς να έχουμε μελετήσει βαθιά και κατανοήσει το σύνολο της Λογικής του Χέγκελ» (σ. 180, βλ. επίσης σ. 319). Η σχέση μεταξύ Χέγκελ και Μαξ αναπτύσσεται και από τους Banaji (1979), Fracchia και Ryan (1992), Ilyenkov (1982 [1979]), Moseley (1993), Murray (1988, 1993), Rosdolsky (1977 [1968]), Shamsavari (1991), Smith (1990, 1993a, 1993b) και Zeleny (1980 [1972]). Για μια διαφορετική άποψη, βλ. Colletti (1973 [1969]).

5. Ο Μαξ χρησιμοποιεί τον όρο «συγκεκριμένο» σε δυο ξεχωριστές περιπτώσεις. Πρώτο, για να διακρίνει το υπαρκτό από το εννοιακό και, δεύτερο, για να διακρίνει, μέσα στη σφαίρα του εννοιακού, έννοιες που είναι λίγο έως πολύ προσδιορισμένες στο επίπεδο της σκέψης. Εδώ χρησιμοποιούμε τη δεύτερη σημασία· η προηγούμενη χρησιμοποιείται πιο κάτω· το περιεχόμενο θα πρέπει να καθιστά σαφή τη σημασία του όρου. Με την ίδια λογική, ο όρος «αφηρημένο» επίσης έχει δύο διαφορετικές σημασίες: πρώτο, ως μια κενή, απλή ή ανεπαρκής έννοια, φτωχή σε προσδιορισμούς και αποξενωμένη από τη συγκεκριμένη πραγματικότητα· δεύτερο, ως η ίδια η έννοια, που προσδιορίζεται μέσα από την αιτιολόγηση και παίζει έναν αναγκαίο ρόλο στην αναγνώριση της ουσίας των πραγμάτων.

6. Ο Χέγκελ και ο Μαξ χρησιμοποιούν τον όρο «φαινόμενο» για το απλώς προφανές, που δεν έχει σχέση με το πραγματικό και για την ορατή πλευρά της ουσίας. Η τελευταία είναι αυτό που μας ενδιαφέρει σε τούτες τις σελίδες.

7. Συνεπάγεται ότι για τον Χέγκελ, οι νόμοι που αντλούνται από τα άμεσα φαινόμενα (εμπειρικές κανονικοτήτες) δεν διαθέτουν εξηγητική ισχύ, επειδή δεν περιέχουν την απόδειξη της αντικειμενικής τους αναγκαιότητας.

8. Αυτή η προσέγγιση θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για να φωτίσει την κριτική που ασκεί ο Μαρξ στη θεωρία του Ρικάρντο για την αξία. Σύμφωνα με τον Μαρξ, η (ορθή) θεώρηση εκ μέρους του Ρικάρντο της εργασίας ως της ουσίας της αξίας είναι ανεπαρκής γιατί ο Ρικάρντο θα έπρεπε επίσης να είχε δείξει γιατί η ουσία εμφανίζεται έτσι ή το γιατί και σε ποιες περιστάσεις η εργασία εμφανίζεται ως αξία. Η «ρικαρντιανή-σοσιαλιστική» ιδέα ότι ένα «εργασιακό χρήμα» θα μπορεί να ξεπεράσει τις οικονομικές κρίσεις παρουσιάζει την ίδια ανεπάρκεια στο να συνδέσει την ουσία με το φαινόμενο (βλ. Saad-Filho, 1993). Αντίθετα, στην έκθεσή του για την αξιακή μορφή, ο Μαρξ όχι μόνο αναγνωρίζει την ουσία της αξίας, αλλά και το γιατί η αξία εμφανίζεται ως τιμή.

9. Σύμφωνα με τον Smith (1993α, π. 37), ο σκοπός του Μαρξ στο *Κεφάλαιο* είναι να ανιχνεύσει «την ενδογενή σχέση που υπάρχει ανάμεσα στις οικονομικές κατηγορίες ή τη σκοτεινή δομή του αστικού οικονομικού συστήματος... να βυθομετρήσει την εσωτερική σύνδεση, τη φυσιολογική, τρόπον του λέγειν, του αστικού συστήματος» [TSV2, π. 165]. Αυτό δεν είναι τίποτα παραπάνω από το χειρωνακτικό στόχο της ανοικοδόμησης του κόσμου στο επίπεδο της σκέψης μέσω της επεξεργασίας μιας συστηματικής θεωρίας των κατηγοριών (η υπογράμμιση παραλείπεται). Βλ. επίσης pp. 15-20, Banaji (1979, pp. 19-20), Kosik (pp. 2-3) και Murray (1988, pp. 40-45, 158-159).

10. Ο όρος έχει αποδοθεί στα ελληνικά ως «πράξη άρσης, αναιρέσης, αναιρέιν».

11. Αυτό το σύνθετο ζήτημα αναπτύσσεται περαιτέρω από τους Arthur (γ.ημ.έκδ.), Engels (1981α [1894]), Murray (1988, 1993), Shamsavari (1991) και Smith (1990, 1993α, 1993β). Αυτό δεν διέφυγε της προσοχής των πιο προσεκτικών αναλυτών του έργου του Μαρξ. Για παράδειγμα, στη μελέτη τους για τη σύνθεση του κεφαλαίου, οι Groll και Orzech (1989, π. 57) υπογραμμίζουν ότι «η βασική δυσκολία στην πλήρη κατανόηση του νοήματος και της σημασίας της σύνθεσης του κεφαλαίου ανάγεται στη μεθοδολογική προσέγγιση που υιοθετεί ο Μαρξ στην οικονομική του έρευνα. Κάτω από την ισχυρή επίδραση της μεθόδου του Χέγκελ, οι έννοιες του Μαρξ έχουν ένα δυναμικό νόημα στις εκφάνσεις και στους μετασχηματισμούς τους. Σπάνια οι κατηγορίες του έχουν το ευθύ, ρητό νόημα που είναι τόσο οικείο και αναμενόμενο για το σύγχρονο οικονομολόγο. Αντίθετα, συνήθως έχουν πολλαπλά, άλλοτε συμπληρωματικά και άλλοτε αντικρουόμενα, νοήματα».

12. Με άλλα λόγια, ο σκοπός της άσκησης δεν είναι απλώς μια ασυμπτωματική ανοικοδόμηση του πραγματικού *per se*, αλλά η χρήση της γνώσης που αποκτάται με αυτόν τον τρόπο ως μέσου για να παρέμβει κανείς στην πραγματικότητα. Η διαλεκτική του Μαρξ είναι μια φιλοσοφία της πράξης (βλ. Elson, 1979β και Sanchez Vazquez, 1977 [1966]).

13. Η διαδικασία της αναγνώρισης του εμπόρευματος ως αφετηρίας του *Κεφαλαίου* ανιχνεύεται εκ νέου στον Echeverria (1978, 1980). Για μια διαφορετική γνώμη, βλ. Carver (1980).

14. Για τον Μαρξ, «το εμπόρευμα όπως αναδύεται στην καπιταλιστική παραγωγή είναι διαφορετικό από το εμπόρευμα που λαμβάνεται ως το στοιχείο, το σημείο εκκίνησης της καπιταλιστικής παραγωγής. Δεν αντιμετωπίζουμε πλέον το επιμέρους εμπόρευμα, το επιμέρους προϊόν. Το επιμέρους εμπόρευμα, το επιμέρους προϊόν, εκδηλώνεται το ίδιο όχι μόνο ως πραγματικό προϊόν, αλλά και ως εμπόρευμα, ως μέρος τόσο στο επίπεδο του υπαρκτού όσο και του εννοιακού της παραγωγής ως συνόλου. Κάθε επιμέρους εμπόρευμα αναπαριστά ένα συγκεκριμένο τμήμα του κεφαλαίου και την υπεραξία που δημιουργείται απ' αυτό» (TTTSV3, σσ. 112-113).

15. Η παραγωγή γενικά είναι μια αφαίρεση, αλλά μια αφαίρεση κατανοητή, εφόσον προβάλλει αυτό που είναι πραγματικά κοινό, το καθορίζει και κατά συνέπεια μας απαλλάσσει από επαναλήψεις. Ωστόσο, αυτό το ίδιο το γενικό ή το κοινό που ξεχωρίζει από τη σύγκριση είναι ενσωματωμένο με πολλούς τρόπους και βρίσκεται διαδοχικά στους διάφορους ορισμούς. Κάτι απ' αυτό ανήκει σε όλες τις εποχές, ενώ κάποιο άλλο είναι κοινό για μερικές. Κάποιοι ορισμοί θα είναι κοινοί για την πιο σύγχρονη εποχή καθώς και για τις παλιότερες. Δεν είναι δυνατό να νοηθεί παραγωγή χωρίς αυτούς, αλλά [...] πρέπει να απομονωθεί αυτό που αποτελεί την εξέλιξή τους, η διαφορά απ' αυτό το γενικό και κοινό, οι ορισμοί γενικά που ισχύουν για την παραγωγή, ώστε πάνω από την ενότητα που προβάλλεται κιόλας απ' αυτούς, ότι το υποκείμενο —η ανθρωπότητα και το αντικείμενο— η φύση (είναι) το ίδιο, να μη ξεχαστεί η ουσιαστική διαφορετικότητα (GR, σ. 85.)

16. Βλ. επίσης pp. 48, 76-83 και Murray (1988, pp. 121-122, 143-144). Για μια σύγκριση μεταξύ διαλεκτικής και τυπικής λογικής, που λειτουργεί με αφηρημένες καθολικές έννοιες, βλ. Gunn (1992) και Kay (1979). Για μια κριτική της μεθόδου της κλασικής πολιτικής οικονομίας που βασίζεται στην αναζήτηση αφηρημένων καθολικών εννοιών, βλ. TSVY, pp. 106, 164-165, 191, Murray, 1988, pp. 117-123, 144, Pilling, 1980, pp. 25-28 και 72-74 και Shamsavari, 1991, pp. 87-90.

17. Ο πρώτος τόμος του *Κεφαλαίου* αρχίζει με την ακόλουθη πρόταση: «Ο πλούτος των κοινωνιών όπου κυριαρχεί ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής εμφανίζεται σαν ένας “τεράστιος σωρός από εμπόρευματα” και

το ξεχωριστό εμπόρευμα σαν η στοιχειακή μορφή του. Γι' αυτό, η έρευνά μας αρχίζει με την ανάλυση του εμπορεύματος». Η έκφραση «όπου κυριαρχεί ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής» είναι θεμελιακή, επειδή τοποθετεί το συγκεκριμένο από όπου ξεκινά η ανάλυση.

18. Με άλλα λόγια, «η μέθοδος μετάβασης από το αφηρημένο στο συγκεκριμένο είναι μόνο ο τρόπος με τον οποίο η σκέψη οικειοποιείται το συγκεκριμένο, το αναπαράγει ως το συγκεκριμένο στο επίπεδο της σκέψης. Αλλά σε καμιά περίπτωση αυτό δεν ταυτίζεται με τη διαδικασία μέσω της οποίας το ίδιο το συγκεκριμένο comes into being» (GR, σ. 101). Βλ. επίσης K3, p. 400, Banaji, 1979, pp. 29-30 και Smith, 1993α, p. 102. Για μια διαφορετική άποψη, βλ. de Brunhoff (1973).

19. Ασφαλώς, η «απόσταση μεταξύ σκέψης και πραγματικότητας» γεφυρώνεται από τη σκέψη στα έργα της θεωρίας, καθώς η διαμόρφωση των εννοιών στην κοινωνική επιστήμη προέρχεται από τον ορισμό μέσω της σκέψης. Το αν αυτή η απόσταση γεφυρώνεται πραγματικά ή όχι θα πρέπει, όπως το θέτει ο Μαρξ, να κριθεί στην πράξη, στη «γενική διαδικασία της κοινωνικής, πολιτικής και πνευματικής ζωής». Η «διαδικασία της γνώσης καθαντή» δεν παρέχει «εγκυρότητα» (Carver, 1980, pp. 217-218).

Ο λιθογράφος, Henry Wallis, 1857